

FILOSOFIA ȘI EXISTENȚA NEMIJLOCITĂ

DRAGOȘ POPESCU

Inepuizabilul rezervor de forme al vieții ne pune câteodată în situația de a constata că, deși asemănătoare, unele făpturi nu sunt înrudite. Peștii și cetaceele par a face parte din aceeași familie, dar prima impresie ne înșală; între ochiul cefalopodelor și cel al vertebratelor descoperim asemănări izbitoare – totuși, este vorba despre organe între care nu se poate face altă legătură în afara aceleia că ambele sunt destinate vederii.

Se pare că tot astfel stau lucrurile și cu unele produse ale spiritului. Între o teorie științifică și o filosofie putem identifica uneori numeroase analogii. Și totuși, teoria științifică și filosofia au alte origini și alte scopuri. A le pune laolaltă pentru a le măsura cu aceleași instrumente e ca și cum i-ai pregăti cu tot dinadinsul delfinului soarta de a fi inclus în sfera ihtiologiei.

Filosofii și oamenii de știință au avut adesea ambiția de a unifica ceea ce în chip natural este multiplu. Rezultatele străduințelor filosofice sau științifice de unificare s-au dovedit mai mult sau mai puțin durabile; dar nu se poate ține laolaltă pentru totdeauna decât ceea ce e făcut să stea laolaltă.

Urmându-l pe Aristotel (care a deschis multe căi de cercetare filosofică, dar nu le-a forțat să se reducă la una singură), filosofia pentadică abordează sferele Transcendenței, Subsistenței, Existenței Nemijlocite, Ființei, Realității fără a tinde către instaurarea hegemoniei uneia dintre ele. Dacă, pentru gândirea modernă – și, uneori, modernistă – demersul științific se profilează (cel puțin programatic) ca o Mare Teorie Unificată, din care urmează a fi lăsat deoparte fără regrete neesențialul, filosofia pentadică procedează oarecum regresiv, întorcându-se către acel neesențial fără de care nu există nici cunoașterea rațională.

„Farmecul” călătoriei filosofice către originar, către copilăria rațiunii, este doar aspectul secundar al investigației, cel principal fiind înțelegerea, cunoașterea rațiunii, a gândirii însăși în ontogenia și filogenia ei. Filosofia pentadică nu ne propune însă nici o ontogenie, nici o filogenie a rațiunii (demersuri în care știința excelează deja, fără a mai face apel la asistența filosofiei), ci aruncă direct o privire asupra punctului de contact dintre Subsistență și Ființă, acolo unde încolțesc raporturile lor, și anume asupra Existenței Nemijlocite.

Existența Nemijlocită este, în filosofia pentadică, o problemă, nu o teorie. Însă, atunci când se pune problema ei, ceea ce se ivește înainte de toate privirii cercetătorului sunt tocmai teoriile asupra existenței nemijlocite, tot atât de vechi ca filosofia însăși. Orice teorie asupra existenței nemijlocite este însă, deja, o soluție a problemei, un angajament față de Existența Nemijlocită ca teorie a cunoașterii, prin

care problema este deja închisă, înainte de a fi desfășurată în toată amploarea ei. Pentru a evita îmbrățișarea *a priori* a uneia sau alteia dintre teoriile asupra existenței nemijlocite, înainte de precizarea suficientă a problemei însăși, Alexandru Surdu ne propune o clarificare terminologică.

Existență este un cuvânt de origine latină, care înseamnă: „a ieși din”, „a se arăta”, „a se ivi”, „a se manifesta”. Este vorba despre un termen care exprimă o relație, indicând ceva care provine (*ex-*, *ec-*) din altceva (*sisto*, *sistere*). Existența, așadar, provine din Subsistență (Absolutul, Însinele), din ceea ce subsistă, *stă* suportând manifestarea (v. *Existența Nemijlocită*, p. 17). Termenul s-a răspândit în limbile moderne (neolatine și germanice), unde este folosit azi curent; însă sensul lui nu este, în pofida aparențelor, deloc simplu. Fiindcă „existență” preia, atât în latină, cât și în limbile moderne, sensuri ale verbului grecesc *eimi* (a fi), fără a putea să le acopere *pe toate*, nici să se suprapună *exact* peste cele pe care izbuteste să le acopere, căpătând în epoca târzie (sec. XIX-XX) și altele, care nu mai corespund însă Existenței Nemijlocite, ci Existenței Reale (adică existenței modificate, transformate de om pe plan ontic și ontologic).

Iată de ce prima întâlnire cu Existența Nemijlocită se petrece, filosofic privind chestiunea, nu la nivelul *senzorialului*, ci la nivelul *cuvintelor*. Psihologia modernă – ca disciplină științifică, nu filosofică – nu este obligată să facă acest ocol; ea știe deja că orice contact cu lumea exterioară și interioară pornește de la cele mai simple impresii ale acestora asupra simțurilor. Nu-i rămâne decât să exploateze cât mai eficient ceea ce știe deja. Filosofia însă nu știe dinainte nimic, ea are a-și crea, înainte de orice cunoaștere, instrumentele și cadrele de cercetare potrivite. Terminologia filosofică, instrumentul de care dispune filosofia, este limba, în special limba greacă, în care „faptul-de-a-fi” s-a exprimat pentru prima oară filosofic. Din multitudinea de expresii prin care limba greacă desemnează faptul-de-a-fi, în limba latină s-au încetățenit, cu timpul, echivalențele: *to einai = esse*; *to on = ens*; *ousia = substantia*; *to ti esti = essentia*; *to ti einai = quidditas*. Pentru *to on* se folosește uneori și *existentia* (în loc de *ens*), mai cu seamă când *to on* are în greacă sensul de *prote ousia* (vezi *Existența nemijlocită*, p. 20-21).

Vechii filosofi greci au acordat diferitelor forme flexionare ale verbului *eimi* diverse semnificații existențiale dar, cu timpul, *to einai* a început să fie folosit pentru a desemna *gândirea*, îndepărtându-se de sensurile care implică sensibilitatea, cu aparența ei inerentă. *To on* și *ta onta*, în schimb, se referă la existența ca întreg (Unul și Totul), respectiv la cele care există (lucruri, viețuitoare) dar, o dată cu Aristotel, capătă și sensuri neexistențiale, cele mai evidente fiind „cele referitoare la categorii, dintre care face parte, ce-i drept, și substanța, dar nu cea primă (*prote ousia*), care se referă la obiecte, lucruri, viețuitoare individuale, care este, la Aristotel, existența prin excelență, ci substanța secundă, referitoare la specii și genuri, la cele universale în genere (*deuteraï ousiaï*)” (*Existența nemijlocită*, p. 22).

Oscilațiile mănunchiului de semnificații ale lui *eimi* traversează episodul roman al filosofiei antice și filosofia medievală și se prelungesc până în filosofii moderne. Autorul *Existenței nemijlocite* atrage atenția însă asupra unui fapt de mare importanță și care produce dificultăți suplimentare de înțelegere, și anume că traducătorii și comen-

tatorii moderni ai filosofiei grecești apelează câteodată la citări trunchiate și intercalări în textele originale, cu scopul de a-și susține propriile teorii asupra ființei și existenței. Aceste teorii nu sunt în sine lipsite de originalitate, dar încercarea lor de a se altoi direct pe trunchiul vechii filosofii este nejustificată, mai ales că „filosofia existențialistă”, „filosofia existenței” sau „existențialismul” dau o poziție centrală Existenței văzute ca existență umană, existență modificată de om, cu precădere prin tehnică, ceea ce, în termenii Filosofiei pentadice, poartă numele de Existență Reală, nu de Existență Nemijlocită (a se vedea *Existența nemijlocită*, p. 31).

Între Existența Nemijlocită și existența autentică a filosofiei existențialiste, arată Alexandru Surdu, se cuvine să facem distincție. De asemenea, existența, în alte filosofii ale modernității, precum cele ale unor Schopenhauer, Nietzsche, Marx, Spengler, nu este Existența Nemijlocită la care se referă filosofia pentadică. În general, omului modern Existența Nemijlocită ca atare îi este din ce în ce mai greu accesibilă, prin simplul fapt că Lumea în care își duce viața este o Existență construită de el însuși.

Omul modern își pune, așadar, cu totul altfel problema Existenței Nemijlocite decât și-o pune omul din alte evuri. Dacă pentru omul altor evuri raportul cu Existența Nemijlocită era echivalent cu existența sa cotidiană, din care nu avea posibilitatea să evadeze, pentru cel modern contactul cu Existența Nemijlocită înseamnă, dimpotrivă, un efort, adesea dificil de dus la bun sfârșit, de retragere din această cotidianitate, de recuperare a unei stări din care se simte îndepărtat, față de care se resimte ca fiind exclus. Omul modern caută o *soluție* de reintegrare în Existența Nemijlocită, astfel că aceasta este obiectul unor teoretizări de factură teologică (Kierkegaard) sau psihologică (Jaspers), care au meritul că degajează căile de acces la ea. Existența Nemijlocită reapare, în cadrul filosofii existențialiste, ca Existență absolută, Absolut, Transcendență sau Dumnezeu, iar căile de atingere a ei sunt propuse de autorii evocați ca *stadii* pe care le traversează subiectul angajat față de acestea.

O altă soluționare modernă a problemei Existenței Nemijlocite vine din direcția noilor cercetări în domeniul logicii, în versiunea ei logico-matematică. Logica matematică și-a construit, în prealabil, un instrument nou de abordare a problemei, abandonând, o dată cu limbajul natural, și terminologia tradițională a filosofiei. Dat fiind faptul că lumea (Existența Nemijlocită) este pentru logiciști o lume de fapte, nu de obiecte, și că ei definesc faptele ca relații (vezi *Existența nemijlocită*, p. 43), problematica verbului grecesc *eimi* își pierde orice relevanță, ajungând chiar lipsită de sens (*sinnlos*) în numeroase enunțuri pe care promotorii logicii matematice le consideră alcătuite din pseudoconcepte. La baza noului eșafodaj logic al enunțurilor cu sens ale logicii matematice stau așa-numitele trăiri elementare (*Elementarerlebnisse*); tot ceea ce nu ajunge să fie sprijinit pe aceste trăiri elementare rămâne pseudoconcept, teză nu lipsită de propriile-i dificultăți.

Punerea problemei Existenței Nemijlocite în termeni psiho-gnoseologici readuce în prim-planul cercetării terminologia grecească. De data aceasta, punctul de plecare este *De Anima* aristotelică. Autorul *Existenței nemijlocite* optează pentru perspectiva deschisă de acest tip de abordare, justificându-și opțiunea prin faptul că aceasta „păstrează în toate accepțiile legătura nemijlocită cu Existența. Nu introduce

nimic în plus, ca în cazul interpretărilor logiciste, și nici nu intervine prin acțiuni practice asupra obiectului cunoașterii, pentru a transforma *obiectul* care precede cunoașterea, în *lucrul* care rezultă din acțiunea *lucrative* asupra obiectului, din *prelucrarea* lui” (*Existența nemijlocită*, p. 52).

Existențializarea, procesul trecerii de la Subsistență la Existență, poate fi abordată acum. Existențializarea, adică *manifestarea* Subsistenței prin *acțiunea* și prin *efectele* acestei acțiuni asupra celor cinci organe de simț, presupune o *structură* de *cauze* și un *ansamblu* de efecte „care constituie posibilitatea «devenirii întru Ființă» a Existenței” (*Existența nemijlocită*, p. 53).

Dar încă din primă instanță, manifestarea Subsistenței (cu determinațiile ei super-categoriale: Unul, Totul, Infinitul, Eternitatea, Absolutul), acțiunea ei asupra organelor de simț, se confruntă cu problema spinoasă a transferului, transformării ori conversiunii Totului în parte, Unului în multiplu, Infinitului în finit, Eternității în timp, Absolutului în relativ. Expresiile „transfer”, „transformare”, „conversiune” pe care le-am utilizat anterior sunt ele însele problematice, întrucât Subsistența nu devine altceva, ea rămâne aceeași. Ar trebui subliniat și faptul că problema tuturor acestor „schimbări” se pune la nivelul celor cinci simțuri cu care este înzestrată ființa umană, prin intermediul cărora aceasta receptează, parțial și dispare, Subsistența, aflându-se totuși, pe cât permite constituția simțurilor însele, în contact cu ea; un raport nemijlocit, nu însă la nivelul metafizic sau psihologic, al acelor discipline care-și elaborează în prealabil conceptele cu ajutorul cărora complexul senzitiv omenesc „transferă” sau „transformă” subsistentul în existent.

Metafizica și psihologia ne vorbesc în detaliu despre cum receptează purtătorul simțurilor acțiunea Subsistenței asupra sensibilității, acumulând foarte multe date despre acest proces. Totuși, existențializarea este altceva decât o teorie metafizică și/sau psihologică asupra procesului cunoașterii prin simțuri, și anume: procesul producerii *simultane* a Obiectului și Subiectului (*Existența nemijlocită*, p. 55), întrucât Obiectul și Subiectul se datorează simțurilor, nu gândirii ori gândirii asupra simțurilor. Existențializarea desemnează trecerea Subsistenței în Existența luată ca Subiect-Obiect al simțurilor, nu explicarea procesului trecerii. Ontologia clasică și psihologia modernă au dat atenție tocmai explicării procesului de trecere de la Subsistență la Existență, cu ajutorul considerării diferențiate a subiectului și obiectului, în calitate de subiect și obiect ale cunoașterii, considerare ce deplasează problema pe alt palier decât cel al Existenței Nemijlocite (în termenii filosofiei pentadice, pe planul Realității).

Abstracție făcând de cosmogoniile și cosmologiile trecute și actuale (considerare specială a obiectului), precum și de diversele teorii ale cunoașterii (considerare specială a subiectului), rămâne faptul original al *aparitiilor* Existenței nemijlocite, simultan ca *eon* și *esteton*. Eonul și estetonul sunt aspecte diferite, dar simultane, ale Subsistenței în curs de existențializare. Nu se poate vorbi doar despre unul dintre ele: Existența nemijlocită ar apărea, în caz contrar, fie ca un bloc masiv, impenetrabil (eleatism), fie ca o monadă, un fel de container fără ieșire (solipsism), nici una dintre cele două variante necorespunzând apariției Existenței nemijlocite, ci tot unor teorii despre ea.

Strict la nivel subsistent, eonul și estetonul nu au vreo semnificație. Dar, întrucât subsistentul cade, ca să spunem așa, sub simțuri, nu putem să nu luăm în considerare aceste particularizări ale lui. Cele cinci simțuri, consideră autorul *Existenței nemijlocite*, operează existențializarea subsistentului, sub formă de eon (anteton) – esteton (percepton), un complex care, în viziunea sa, desăvârșește existențializarea sub forma cunoscută psihologilor ca *reprezentare*.

În cadrul Existenței nemijlocite, arată Alexandru Surdu, „eonii încearcă să existe, reprezentările încearcă să fie” (*Existența nemijlocită*, p. 90). Reprezentarea este, așadar, capătul procesului denumit existențializare. Reprezentarea are însă, pe lângă caracterul *sințetic* și *schematic* (care reunește aspectul eonic cu cel esteton al existențializării), și un caracter emblematic-simbolic (care păstrează o *diferență* între eon și esteton, căci emblema ori simbolul este diferit de ceea ce simbolizează, nu se confundă cu acesta).

Angrenați în procesul existențializării, care culminează în reprezentare, subiectul și obiectul se constituie ca „suflet senzorial”, respectiv „corporalitate”. Senzorialitatea și corporalitatea sunt, ca și cuplul eon – esteton, simultane și interdependente, traversând un ciclu de dezvoltare în cinci faze, analog ciclului prin care subsistentul cădea sub cele cinci simțuri, la capătul căruia atât subiectul, cât și obiectul „pierd” și „câștigă” unul în raport cu celălalt. Analogia pe care o sesizăm aici nu cuprinde și vreo simetrie, întrucât fiecare dintre cele cinci simțuri nu-i corespunde vreun anumit tip de corporalitate. Fiecare tip de corporalitate se precizează în raport cu *toate* simțurile, cu întreaga senzorialitate. Încă o dată, se cuvine subliniat că și acest ciclu de dezvoltare nu este produsul unei activități de tip științific, fapt atestat de capacitatea pre-științifică cu care suntem înzestrați, de a deosebi cinci tipuri diferite de corporalitate: minerală, organică, vegetală, animală, umană (*Existența nemijlocită*, p. 95).